

Ausztrália, Új-Zéland, Óceánia

DOMANICZKY ENDRE

1979-ben született Budapesten. Jogtörténész, a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet vezető kutatója, volt konzul (Canberra, Melbourne, Sydney).

Ausztrália: földrajzi névből államszövetség

Ausztráliát az európai hatalmak közül — az ismert források alapján — először a hollandok érték el. Willem Janszoon 1606-ban szállt part-ra a mai Weipa város (York-félsziget) közelében lévő Pennefather-folyó torkolatánál, és rögtön össze is csapott az őslakosokkal. Ez a találkozás már előrevetítette a későbbi konfliktusokat, amelyek az angolok 1788-as megérkezésével rendszeressé váltak. A kontinens a 18. század második felében került az európai hatalmak érdeklődésének középpontjába, a korábbi holland expedíciókat angol és francia vállalkozások követték. A Cook kapitány által bejelentett angol igényeket végül a 19. század első felében sikerült kizárólagosan biztosítani.

Újszerűségüket az angolok fegyvertelepként hasznosították. Az első telepet, a Lord Sydney brit politikusról elnevezett Sydneyt 1788-ban alapították. Részben védelmi-katonai célokat szolgáltak a későbbi, távolabbi partokon alapított telepek: Hobart 1804-ig, Brisbane 1825-ig, Albany (az első nyugat-ausztráliai telep) 1827-ig vezeti vissza történetét. Az első, szabad telepesek által alapított ausztráliai gyarmat Dél-Ausztrália lett; fővárosának, Adelaide-nek az alapját 1835-ben fektették le. Régebben a Dél Királynőjének is nevezték, mert nevét a brit uralkodó hitveséről, Adelaide királynéről kapta, és mert egy kiváló mérnök, Light ezredes mértani pontossággal megtervezett parkjainak és utcáinak messze földről csodájára jártak. Az ország egyik legfontosabb városát, Melbourne-t — több korábbi, elvetélt kísérlet után — 1836-ban alapították a juhaikkal a környékre érkező pásztorok.

A 19. században a jelentősebb fegyvertelepek városokká nőttek, körülöttük gyarmatok szerveződtek, amelyek lassan elnyerték az önkormányzatiság különböző elemeit. Már a 19. század közepétől egyre erősebben vetődött fel az ausztráliai brit gyarmatok valamiféle szövetségének létrehozása is, de ezek a tervek csak 19. század legvégén, néhány kiváló államférfi együttműködésének köszönhetően valósultak meg. A hat brit gyarmat uniója, az Ausztrál Államszövetség 1901-ben alakult meg. „Amint a jelen század első évében az államok föderációja létrejött, a Commonwealth of Australia [Ausztrál Államszövetség] az anyaországtól való politikai és gazdasági különválását is igen jelentékenyen kidomborította, és egyúttal a világ népeinek nagy családjában mint az egységes, új, ausztráliai nemzet követelt magának helyet...” — világított rá az esemény jelentőségére az I. világháború előtt hosszabban ott időző híres magyar mérnök, Gubányi Károly.¹ Az új ország új főváros építését is elhatározta; a bennszülött névre keresztelt település, Canberra alapkövét 1913-ban tették le, de csak a 20. század má-

¹Gubányi Károly: *Ausztrália*. Lampel, Budapest, [1915.] 3.

sodik felében épült ki annyira, hogy a két régi és nagy szomszéd, Sydney és Melbourne árnyékában valódi fővárosként tudjon funkcionálni. Ausztrália már a második búr háborúban történt szerepvállalással bekapcsolódott a világpolitikába, és — a győztes oldalon — harcolt mindkét világháborúban. Az Ausztrália számára kis híján kudarcra végződő II. világháború azonban jelentős változásokat indított el az ausztrál társadalomban (is). Az addig büszkén vállalt és épített „Fehér Ausztrália” politikáját fokozatosan feladták, és helyette egy minden kultúra és nemzetiség számára nyitott, multikulturális államot építettek fel.

Míg a 19. század legfontosabb eseményei között talán a fegyenc-telep önkormányzattal bíró gyarmatokká, majd a gyarmatok egységes országgá válása említendő legelső helyen, a 20. század nagy része az Egyesült Királyságról való leválással és az ausztrál identitás megtalálásával telt el. Az anyaországtól való távolodás ellenére az ország büszke a brit örökségre, ám ennek ápolását már évtizedek óta inkább az Egyesült Államokkal közösen képzeli el. Az — angolszász mentalitásra épülő — kulturális identitás azonban egyre inkább elválí az Ázsiához, és azon belül Kínához fűződő gazdasági érdekektől. Ausztrália számára a 21. század egyik legnagyobb kihívása az e két tényező közötti sorrend megtalálásában rejlik.

A magyarok megjelenése

A soknemzetiségű Ausztrália csak a legutóbbi idők fejleménye; korábban az ország elsősorban briteket várt és fogadott, a máshonnett érkezők bevándorlását erőteljesen szűrte és korlátozta. A különböző nemzeti kisebbségek emiatt elsősorban a 20. század második felében érkeztek, politikai vagy gazdasági menekültként. Egyes népek képviselői azonban már a fegyencorszakban megjelentek, akár matrózként, akár katonaként vagy — leggyakrabban — fegyencként. Ők, a „régiek” a közvélekedés szerint némileg más megítélés alá esnek, hiszen őseik az angolokkal, skótokkal és írekkel együtt építették fel ezt az országot. Ilyen korai bevándorlók voltak például a zsidók vagy a görögök, illetve — Közép-Európából — a lengyelek vagy a magyarok. Az első magyar ugyanis fegyencként érkezett a kontinensre (Tasmániába) Angliából, és itt is halt meg (fegyencként) 1832-ben. Az első szabad magyar bevándorlók nagyjából vele egy időben szálltak partra mint vállalkozók, de hosszabb-rövidebb idő után tovább is álltak, hogy máshol is szerencsét próbáljanak.² Az első szabad magyar bevándorló, aki Ausztráliában véglegesen le is telepedett, Friedman Izsák volt,³ aki vezető szerepet vállalt az ország legrégebbi, ma is működő zsinagógájának, a hobartinak a megépítésében.

A kontinensre érkező első nagyobb csoport a '48-as honvéd veteránokból állt, akik a szabadságharc bukását követően a victoriái aranyláz hírére szálltak hajóra Európában és Amerikában. Ők politikai menekültek voltak, és többségük 1867 után (előbb vagy utóbb) hazatért Magyarországra. A dualizmus alatt már gazdasági bevándorlók érkeztek, a magyar nemzetiségűek száma 1914-ben 2–300 fő lehetett. Az I. világháború és az azt követő évek nehézségei ellenére a magyar közösség létszáma 1939-ben mintegy kétezer fő körül járhatott.

²Bővebben lásd:

Kunz Egon: *Magyarok Ausztráliában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.

³Életét részletesen lásd: Domaniczky Endre: *Adalékok az első szabad ausztráliai magyar bevándorló életrajzához* (megjelenés alatt a Földrajzi Múzeumi Tanulmányokban).

A II. világháborút követően szervezeten érkező két nagyobb (1948–1951 és 1956–1958), valamint a szervezetlenül érkező két kisebb (a Jugoszláviából az 1950-es és 1980-as évek közötti magyar kivándorlás, valamint az „érett” szocializmus Magyarországról az 1960-as és 1980-as évek között zajló disszidálás) magyar bevándorlási hullámot megelőzően tehát több mint egy évszázaddal már éltek magyarok a kontinensen. Az ausztráliai magyarok létszáma mind az ausztrál, mind a magyar becslések szerint eltér egymástól. Jelenleg — a többedik generációkkal együtt — mintegy 80–120 ezer magyar élhet Ausztráliában, elsősorban a nagyvárosokban (Sydneyben és Melbourne-ben), illetve szétszóródva az egész földrészen.

Magyar misszionáriusok a déli kontinensen

Az ausztráliai brit telepeken kezdetben az anglikán volt az egyedüli bevett felekezet. A vasárnapi istentiszteleteken való részvétel kötelező volt, az iskolák pedig az anglikán egyház ellenőrzése alatt álltak. A zsidók és a katolikusok a saját vallásukat kezdetben zárt körben, titokban gyakorolták. Mindkét esetben nagyjából három évtized elteltével, az 1820-as években sikerült könnyítéseket elérni, és a szabad vallásgyakorlás feltételeit megteremteni. Innét hosszú út vezetett a jelenlegi (2016-os népszámlálás szerinti) helyzetig,⁴ amikor a lakosság nagyjából 30 százaléka nem vallásos, 52 százaléka kereszténynek, 8 százaléka más vallás hívének mondta magát (10 százalék nem nyilatkozott). A felekezeteken belül jelenleg a római katolikusok vannak a legtöbben (a lakosság mintegy ötöde tartozik ide), de a nem vallásosak aránya gyorsan növekszik. A folyamatos bevándorlás egyik látható hatása a nem keresztény felekezetekhez tartozók számának lassú növekedése.

⁴A 2016-os ausztrál népszámlálás összesítése: *A vallás Ausztráliában*; [https://web.archive.org/web/20210730021707if_/https://www.ausstats.abs.gov.au/ausstats/subscriber.nsf/0/E3E51096DAC0AD7CCA25814D00240616/\\$File/religion,%202016%20census%20data%20summary%20\(updated\).pdf](https://web.archive.org/web/20210730021707if_/https://www.ausstats.abs.gov.au/ausstats/subscriber.nsf/0/E3E51096DAC0AD7CCA25814D00240616/$File/religion,%202016%20census%20data%20summary%20(updated).pdf) (2021.07.31.)

Amikor a magyarokról beszélünk, hajlamosak vagyunk kizárólag a II. világháborút követő tömeges bevándorlás idején érkező magyar katolikus és protestáns lelkészekre gondolni, akik rendkívül sokat tettek — nem egy esetben az egészségüket, sőt, az életüket is feláldozva — az emigráns magyar egyházszerkezet kiépítéséért. Ám nem feledkezhetünk meg a korai, különböző felekezeteknél tevékenykedő magyar nemzetiségű misszionáriusokról, az ausztráliai jezsuita missziót megalapító osztrák (és magyar) jezsuita atyákról, illetve a térségbe látogató magas rangú magyar főpapokról, köztük Mindszenty bíborosról sem. A 19. században a különböző felekezeteknél tevékenykedő magyar nemzetiségű misszionáriusok közül itt csupán a hobarti zsinagóga megalapításában eminens szerepet vállaló Friedman Izsák, a queenslandi ültetvényesként a helyi kvéker közösség előljárójaként tevékenykedő — eredetileg egy pozsonyi orvoscsaládból származó — Riebe Gusztáv említésére nyílik lehetőség.

Kevéssé ismert tény, hogy az ausztráliai jezsuita rendtartományt 1848-ban az (akkor még egységes, tehát a magyarokat is magában foglaló) osztrák provinciából küldött atyák alapították meg. Az osztrák időszakban (1848–1901) Dél-Ausztrália volt a jezsuita tevékenység központja. A kontinens két nagyvárosában, Melbourne-ben (1865) és Sydneyben (1878) viszont már az ír jezsuiták telepedtek meg, ám az

első növendékeiket még ők is az osztrák atyák által működtetett noviciátusban képezték ki. Még kevésbé ismert az osztrák és a magyar jezsuiták észak-ausztráliai missziós tevékenysége, akik 1882 és 1900 között összesen négy missziós állomást hoztak létre a mai Északi Területen (amely akkor még Dél-Ausztrália igazgatása alatt állt). Itt működött közel egy évtizeden keresztül az a Longa Jakab testvér, aki később afrikai missziós tevékenységéről vált ismertté. Sőt, Ausztrália egyik védőszentjének, Mary MacKillopnek az egyik bátyja, Donald MacKillop, aki az osztrák rendtartomány tagjaként kezdte szerzetesi munkáját, szintén itt, az észak-ausztráliai jezsuita misszióban dolgozott éveken át mint e missziók vezetője.

Mindszenty József egyik utolsó lelkipásztori útja 1974-ben a nagy déli kontinensre vezetett. Az agg és számos betegségtől gyötört főpap elsősorban azért vállalta ezt a fizikailag megterhelő hatalmas utat, hogy lelket öntsön az emigrációban ekkorra már elcsüggedő honfitársaiba. Bár környezete tisztában volt vele, hogy „misszionárius típus”, még őket is meglepte az az elszántság, amellyel két hónapon keresztül fáradtságot nem ismervé járta a magyar közösségeket — fittyet hányva az európaiaktól eltérő klíma által okozott nehézségekre. Mindszenty beszélt, békített, lelkesített, magyar iskolákat, klubokat és temetőket vizitált, és folyamatosan a vallás, a magyar nyelv és kultúra megőrzésének fontosságát hangsúlyozta. Bár bő fél évvel a látogatást követően elhunyt, eredeti szándékát sikerült elérnie: felrázta a magyar közösséget. A látogatása nyomán kibontakozó Mindszenty-kultusz nyomai szinte minden nagyobb magyar közösségben megtalálhatóak, és emléket a többség ausztrál társadalom is tisztelettel őrzi.⁵

⁵Részletesen lásd:
Domaniczky Endre:
*Mindszenty bíboros
látogatása Ausztráliában
és Új-Zélandon.
A dél-csendes-óceáni
magyar diaszpóra
egyház történetének
vázlata II.* (megjelenés
alatt a *Magyar
misszionáriusok hat
világgrészen* című
tudományos konferencia
tanulmánykötetében).

Új-Zéland: egymást követő hódítások

A magyar közbeszédben Ausztrália és a szomszédos Új-Zéland általában máig együtt szerepel, pedig a két sziget elég távol, mintegy 2000 kilométerre fekszik egymástól,⁶ ráadásul Új-Zélandhoz a csendes-óceáni államok közül nem is Ausztrália, hanem Új-Kaledónia és Tonga van a legközelebb (1800 kilométerre). A fenti távolságokból már kitűnik az Új-Zéland történetét meghatározó egyik alapvető adottság: mindentől távol fekszik. Ennek köszönhető, hogy a Kelet-Ázsiából kiinduló polinéz migráció csak viszonylag későn, az 1350-es évek körül érte el. Az óceániai léptékkal mérve nagy kiterjedésű szigeten a hódítókat paradicsomi állapotok fogadták, és az izoláltság több száz évig védelmet, nyugodt háttérrel biztosított a fejlődéshez.

⁶Ausztrália
legközelebbi állam-
szomszédai Pápua
Új-Guinea és Indonézia,
ugyanis ezeket az
államokat az egyes
helyeken egészen
150 kilométernyire
összeszűkülő Torres-
szoros választja el
egymástól.

Új-Zélandot — jelenlegi ismereteink szerint — az európaiak közül a hollandok pillantották meg először, mégpedig közülük is a híres tengerész, Abel Tasman, aki 1642-ben a Déli-szigeten partra is szállt. Ezt követően — mint azt Ausztrália esetében is láthattuk — megtörtént az első összeütközés a bennszülött maorik és az európaiak között. A hasonlóságok azonban itt véget is érnek. A maorik ugyanis sötétedés után, kenukkal, szervezeten támadták meg a vizet kereső holland tengerészek csónakjait, majd magát az európai hajót is. A több tízezer éven keresztül hordákban élő, vadászó-gyűjtögető ausztrál őslakosokkal ellentétben a polinézek jól szervezett, hierarchikus törzsi társadalmakat hoztak lét-

re, ami végül is lehetővé tette számukra az óceániai szigetvilág szisztematikus meghódítását. A hadviselés, a háború a maori kultúra része volt — később az európai fegyvereket is nagy érdeklődéssel fogadták —, és Tasman fogadtatása már előre jelezte, hogy az európaiaknak jóval nehezebb dolguk lesz itt, mint a hatalmas ausztrál kontinensen.

A hollandok látogatását itt is hosszú csend követte, majd a 18. század végén — akárcsak Ausztráliában — az angolok és franciák szinte egy időben bukkantak fel Új-Zéland partjainál. Míg a kontinensen 1788-ban a fegyencek megérkezésével a mérleg viszonylag gyorsan a britek javára billent, addig Új-Zéland esetében — bár Cook kapitány 1769-ben itt is kítűzte a brit lobogót — a verseny hosszú ideig nyitott volt, és az angolok csak az 1830-as években, a növekvő francia érdeklődés hatására szánták el magukat a cselekvésre. Addigra azonban a maorik is megismerkedtek az európai kultúrával, részben saját utazásaik, részben a hozzájuk látogató európai kereskedők és misszionáriusok révén. Az európaiak több telepet is létrehoztak a szigeteken, és jelenlétük jelentős hatást gyakorolt a maori törzsek társadalmi és kulturális viszonyaira. Ellentétben Ausztráliával, ahol a kormányzó érvénytelenítette a Batman-féle szerződést, amely a helyi őslakosokat adásvételek kontextusában szerződéses partnernek, vagyis az európaiakkal kvázi egyenrangúnak ismerte el, Új-Zélandon 1835-ben, majd 1840-ben is rögzítették az őslakosok egyes egyéni és kollektív jogait. Ennek ellenére a 19. század második felében itt is hosszú háború dúlt a korábban (maorik) és a később (európaiak) érkezők között.

A britek Új-Zélandot kezdetben Új-Dél-Wales részének tekintették, de ez nem volt több pusztán formalitásnál; a sydney-i kormányzók figyelmét lekötötték a kontinens feltárásának és a brit uralom biztosításának ügyei. A szigetek 1841-ben váltak brit gyarmattá, amely rövidesen önkormányzatot kapott az anyaországtól. Az Ausztráliával való kapcsolat mélységének és milyenségének kérdése az egész 19. század folyamán előtérben maradt, és a század végén komolyan felmerült az akkor létrejövő Ausztrál Államszövetséghez való csatlakozás gondolata is.

Végül azonban Új-Zéland önálló gyarmat maradt, amely 1907-ben domíniumi státuszt kapott, és az I. világháborút követően — különböző mandátumterületek megszerzésével — terjeszkedni kezdett a dél-csendes-óceáni térségben. Elszigeteltsége miatt a II. világháború kevésbé érintette, mint a japán hódítás által közvetlenül fenyegetett nagyobb szomszédját. A háború után az alapvetően brit hagyományokra épülő ország előbb bevándorlási politikáját lazította fel, majd az őslakosok felé is nyitott. Az így létrejött duális — maori-brit – alapú multikulturális társadalom a békés együttélés egyfajta dél-csendes-óceáni modelljeként fogható fel. Bár Új-Zéland sokszor büszke a különállására, valamint brit hagyományaira, a 21. század két alapvető — az ország fekvéséből következő — stratégiai kérdését, az Ausztráliához és az Egyesült Államokhoz fűződő viszony ártértékelését nem fogja tudni megkerülni.

az első magyarok. A végül Ausztráliában lehorgonyzó '48-as veteránok egy része is megfordult itt, a legismertebb közülük Vékey Zsigmond, aki az új-zélandi aranyláz során ismertté váló Otago tartományról könyvet is írt. Ugyancsak '48-as veteránként éledélt néhány évig a Déli-szigeten a pesti Baume Fülöp, akinek fia, Frederick E. Baume 1902 és 1910 között Auckland város egyik képviselője volt a wellingtoni parlamentben, és politikai karrierjének felívelését csak korai halála akadályozta meg. A dualizmus korában a bevándorlók a Magyar Királyság különböző részeiből érkeztek Új-Zélandra, köztük többen Horvátországból, a felvidéki vármegyékből, valamint az Alföldről, de nem alakultak ki központjaik, hanem szétszórva telepedtek le a két szigeten. A magyar nemzetiségű bevándorlók száma — a többedik generációsokat is ide számítva — mindezek ellenére alacsony maradt; az I. világháború előtt nagyjából 80–100 körül mozoghatott.⁷

A II. világháborút követően Új-Zélandra is nagyobb számban érkeztek magyar bevándorlók, de a két hullám (a negyvenes évek második felében, illetve az 1956 után érkezők) együttes létszáma is alig haladta meg az ezer főt, és a fluktuáció — elsősorban Ausztrália irányában — minden generációban jelentkezett. E két hullám bevándorlói a korábban érkezettekhez képest elsősorban négy nagyobb városban: Aucklandban, Christchurchben, Wellingtonban és Dunedinben telepedtek le. A magyar közösség jelenleg is kicsi, nagyjából 4–5 ezer főre tehető, de számarányánál jelentősebb mértékben képviselteti magát az ország életében.

Magyar misszionáriusok a szigetszáiban

⁷Oláh-Tóth Antal (1905–1979) rövid életrajzát lásd: Dudás Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*. METEM, Budapest, 2020, 295.

Bár Ausztráliába a II. világháborút követően több katolikus és protestáns lelkész is érkezett, Új-Zéland kicsiny magyar közösségének lelkigondozására sosem maradt szabad kapacitás. A forradalom után egy ideig úgy nézett ki, hogy itt is lesz legalább egy állandó lelképásztor, de az első magyar újságot létrehozó Oláh-Tóth Antal fél évtized után végül az Egyesült Államokba költözött át.⁸ Ezt követően hosszabb időn keresztül — Mindszenty József szándékának megfelelően — Ausztráliából próbálták megszervezni a magyar nyelvű igehirdetést, valamint segíteni a nagyobb csoportokat magyar nyelvű iskola létrehozásában, de a rendszerváltás utáni években ez a munka abbamaradt.

Bár a magyar egyházszervezet kiépítése végül elmaradt, a térségbe látogató magyar főpapok látogatást tettek Új-Zélandon. Először, a 20. század elején (1903) gróf Vay Péter címzetes püspök érkezett. Jóllehet hivatalosan tanulmányúton vett részt, valójában az útjába eső plébániák többségét meglátogatta, a templomokban felolvasásokat és szentbeszédeket tartott, és a térségbeli főpapok is fogadták. Emiatt a mindkét szigeten átutazó gróf Vay útját mindenképpen missziós útként kell számon tartanunk, még akkor is, ha itt — útja ausztráliai részével ellentétben — nem találkozott magyarokkal.

Vay útja és személye a 20. század megpróbáltatásai közepette gyorsan feledésbe merült. A másik misszionárius, Mindszenty József emléke azonban ma is él a magyar közösségben. Mindszenty többéves előkészületet követően látogatott a térségbe, és kezdettől fogva vizi-

tálni kívánt Új-Zélandon, mivel tudomást szerzett arról, hogy nem megoldott a helyi magyarok lelkipozíciója. A bíboros tíz napot töltött a két szigeten, és ennek során a főváros, Wellington mellett a két legnagyobb magyar közösséggel bíró nagyvárost, Aucklandet és Christchurchöt is meglátogatta. Miséire nemcsak a magyarok, de a közép-európai kisebbségek (például a lengyelek) is ellátogattak. Mindszenty az új-zélandi főpapokkal — köztük a nagy tiszteletnek örvendő James Liston volt aucklandi püspökkel — is találkozott.

**Pápua Új-Guinea:
a sokszínűség szigete**

⁹Balázs Dénes:
Pápua Új-Guinea.
Gondolat, Budapest,
1976, 6.

„Új-Guinea földünk második legnagyobb szigete... (...) Ha Európára fektetnénk rá, Lisszabontól Budapestig érne.”⁹ A 16. század elején a portugálok által megpillantott földdarabot a 19. század elején a hollandok és a britek osztották fel egymás között. Az angol rész északi fele egy ideig német gyarmat volt, amely az I. világháború után ausztrál igazgatás alá került. A sziget nyugati felén a hollandokat 1962-ben az indonézok váltották, míg a keleti rész az 1950-es évektől fokozatosan önkormányzatot kapott, és 1975-ben Pápua Új-Guinea néven független állammá vált. Az államiság vékony máza alatt azonban máig jól látszanak a törzsi társadalom jellegzetességei. Új-Guinea — elsősorban földrajzi és éghajlati adottságai miatt — évszázadokon át sikeresen állt ellen az európai „civilizációs” hatásoknak, amelyek azonban a 21. században — előbb vagy utóbb — minden közösséghez utat fognak találni. Az emberemlékezet óta egy-egy völgyben, elzárt kanyonban élő apró törzsek széthullása a több ezer év alatt összegyűjtött kollektív tudás elvesztését is jelenti. A folyamat végül a tradicionális társadalmak megfogyatkozásával és eltűnésével fog járni, ami nyelvek, valamint kultúrák megsemmisülését hozza magával. A dimenziókat és a formagazdagságot jól jelképezi a nyelvekkel kapcsolatos egyetlen adat: „Új Guineában, továbbá a tőle keletre, nyugatra és északra fekvő szigeteken beszélt nyelvek szám[a] 750 körüli (...), de csak 20–25 nyelvnek van több tízezer (...) beszélője...”¹⁰

¹⁰Fodor István:
*A világ nyelvei és
nyelvcsaládjai.* Tinta,
Budapest, 2017, 192.

**A magyar tudósok
és misszionáriusok
„paradicsoma”**

¹¹Részletesen lásd:
Domaniczky Endre:
*Magyar misszionáriusok
és templomépítők a Dél
Keresztye alatt. A dél-
csendes-óceáni magyar
diaszpóra egyház-
történetének vázlata I.*
(megjelenés alatt a
*Magyar misszionáriusok
hat világrészen* című

Ez a sokszínűség és izoláltság volt az, ami a magyar tudósok generációit a sziget növény- és állatvilágának, valami emberi kultúrájának vizsgálatára indította. Pápua Új-Guinea kapcsán Magyarországon leginkább Bíró Lajosra gondolunk, aki azonban Fenichel Sámuel példáján fellelkesülve vágott neki az ismeretlennek. Többek között Bíró hagyatékát tanulmányozva mélyült el a térség néprajzi viszonyainak vizsgálatában Bodrogi Tibor és tanítványa, Vargyas Gábor. Az élővilággal kapcsolatban Szent-Ivány József és Balogh János kutatásai, a földrajzi viszonyok tekintetében Balázs Dénes 1973-as látogatása érdemel mindenképpen említést. A pápua új-guineai bennszülött nyelvek rendszerezésének alapjait szintén egy magyar, az Ausztráliában letelepedő Wurm István dolgozta ki.

Pápua Új-Guinea a magyar misszionáriusok körében is kiemelt figyelmet élvezett.¹¹ Itt azonban nem a magyarok lelkipozíciója (a helyi magyar közösség létszáma a 20. század második felében 50–100 fő között mozgott), hanem a nehéz körülmények között élő benn-

tudományos konferencia tanulmánykötetében).

¹²Lásd például: Cséke Zsolt: *Egy magyar pap a pápuák között*. Kamera a hátizsákban sorozat, 2000, illetve Ignác Ferenc: *Pápuaföld*. Gödöllői Városi Múzeum, 2001, Szabó Imréről pedig Balázs Dénes: *Pápu Új-Guinea*, i. m.

A dél-csendes-óceáni térség többi állama

¹³Tekintettel arra, hogy a dél-csendes-óceáni térség és az Óceánia fogalom határai elég képlékenyek, és nem feltétlenül esnek egybe, ebben az írásban minden további magyarázat nélkül, egymás szinonimájaként használok őket.

¹⁴Már a 17. századi holland hajósoknak feltűnt, hogy léteznek hasonlóságok a Maláj-félszigeten és a csendes-óceáni szigetek között. Az ausztronéz nyelvcsalád létezésére vonatkozó tudományos elméletet egy verbita szerzetes, a kiváló osztrák nyelvész, Wilhelm Schmidt fogalmazta meg először, a 20. század elején.

szülötték oktatása, térítése és istápolása volt a legfontosabb célkitűzés. A magyar misszionáriusok sorát a tragikus sorsú református nővér, Molnár Mária nyitotta meg, aki még a két világháború között érkezett. Ő itt is halt meg a japánok kezétől 1943-ban. A II. világháborút követően a katolikus szerzetesek is megjelentek. Az ötvenes évektől egészen a kilencvenes évekig összesen nyolc magyar verbita szolgált hosszabb-rövidebb ideig különböző missziós állomásokon. Legnagyobb ismertségre közülük Szabó Imre atya tett szert, aki az egyik állomáshelyén, az engaföldi Kasapon — saját kezével és a törzsek segítségével — templomot és iskolát épített. Ő jutott el a legmagasabbra az egyházi hierarchiában, ugyanis 1985-ben a wabagi püspök helynökévé nevezték ki. Rajta kívül Tóth István és Pálinkás István atyák alakját rajzolták meg részletesen a térségről szóló munkákban és feldolgozásokban.¹² Magának a pápu új-guineai verbita misszióának az átfogó értékelésével azonban még adós a magyar egyháztörténet-írás.

A Csendes- vagy korábban Nagy-óceánnak is nevezett, Ázsia, Amerika és Ausztrália között található víztömeg Egyenlítőnél északra eső részén — amelynek korai utazói között a magyar tudománytörténet gróf Benyovszky Móricot is számon tartja — sokkal nagyobb a szabad vízfelület, mint a dél-csendes-óceáni térségben, amelyet másképpen Óceániának is neveznek.¹³ A 17–18. századi utazók ezt a több tízezer szigetből álló vidéket még sűrűn lakott szigettengernek képzelték, ám a térség lakossága ma is — Ausztrália nélkül — csupán 15 millió fő körül mozog.

A szigetvilágból méreténél fogva kiemelkedik — Ausztráliát kontinensnek számolva — Új-Guinea, Új-Zéland, Hawaii, Új-Kaledónia és Fidzsi. Az egyes szigeteknek azonban nemcsak a partvonala, de az államformája és -berendezkedése is nagy változatosságot mutat. A tizenegy független állam mellett jelentős számban találhatóak az egykori gyarmattartó hatalmakhoz különböző megoldásokkal — erősebben vagy gyengébben — kötődő területek. Egyes, földrajzi szempontból egységesnek tűnő szigeteket vagy szigetcsoportokat tárgyalásztalnál készült határok osztanak szét (például Új-Guineát vagy a Szamoaszigeteket), másokat egy-egy közelebbi (például Cook-szigetek vagy Niue) vagy távolabbi (például Hawaii vagy Új-Kaledónia) államhoz fűz speciális kapcsolat.

A dél-csendes-óceáni szigeteket a lakosság, földrajzi jellegzetességek és az őslakos kultúrák ismertetőjegyei alapján hagyományosan három nagyobb csoportba szokták sorolni (Mikronézia, Melanézia és Polinézia). Az újabb genetikai és régészeti adatok megerősíteni látszanak a már hosszabb ideje létező nyelvészeti elméleteket,¹⁴ amelyek a szigetvilág egyetlen, azonos eredetű, eredetileg kelet-ázsiai, Tajvan környékéről származó népcsoport, az ausztronézek általi több hullámban és több ezer éven át zajló honfoglalását igazolják. Tekintettel arra, hogy bizonyos, Óceániához sorolt szigeteket (például Új-Guinea és az indonéz szigetvilág egy részét) az Ausztráliába több tízezer évvel korábban bevándorló csoportok is érintettek, egyes korábban és a később érkező

kultúrák között léteznek bizonyos átfedések, az elméletek kidolgozása és letisztázása azonban még évtizedekig el fog tartani.

Összegzés

Rövid áttekintésünk végére érve láthatjuk, hogy a távrolól egységesnek és talán unalmasnak tűnő „nagy kékség”, amely egyébként a bolygó területének mintegy egyharmadát fedi le, a valóságban egy sokszínű régió, amely azonban nemcsak az egzotikus tájak és föld- vagy néprajzi kuriózumok miatt érdemel(ne) nagyobb figyelmet. A térség számos adottsága, problémája a Kárpát-medencéből nézve is értelmezhető, illetve az Európai Uniót érintő kérdésekkel párhuzamba állítható. Sőt, az egykor jelentős gyarmatbirodalmat kiépítő Franciaország révén, amely máig több, különböző státuszú területtel rendelkezik a dél-csendes-óceáni térségben, e sajátosságok és problémák részben uniós relevanciával is bírnak.

Óceániai őslakosok és európai őshonos kisebbségek

Bár itt csak néhány kérdés felületes érintésére nyílik lehetőség, első helyen érdemes említeni a régió őslakosainak helyzetét. Az európai hódítók és a nyomukban járó betegségek, valamint a kulturális különbségek valamennyi őshonos társadalomra jelentős hatást gyakoroltak. Nem véletlen, hogy a '48-as veteránok közül többen is (Mednyánszky Cézár és Hunfalvy János) párhuzamot vontak az angolok és franciák által leigázott ausztrál bennszülöttek, illetve dél-csendes-óceáni szigetlakók és az osztrák megszállás alá került magyarság sorsa között. Az ausztrál bennszülöttek polgárjogi mozgalma, az új-zélandi maorik jogegyenlőségért vívott harca és ezek eredményei példaértékűek lehetnének a Kárpát-medencei magyar autonómiáért folytatott most már évszázados magyar küzdelem során is. Az 1841-es waitangi egyezmény jogi eszközökkel és érveléssel való „felélesztése” például utat mutathatna arra nézve, hogy hogyan épülhetne az 1918-as gyulafehérvári határozatra egy, a román és magyar nép számára egyaránt gyümölcsöző közös jövő. A közép-európai kisebbségi autonómia kereteinek megvonásánál pedig nemcsak a tiroli kérdés kezeléséből lehetne meríteni, hanem az új-kaledóniai autonómia tartalmát is érdemes lenne megvizsgálni.

A szigetállami lét korlátozottsága a nagyhatalmi beltengerben

Az 1960-as években az egész Földön végigsöprő dekolonizációs hullám a rákövetkező évtizedekben Óceániában is hatalmas eredményekkel járt, de jelentős területek maradtak a volt gyarmattartók kezén, illetve több esetben csak a függés formája változott meg, mert a terület esetleg gyarmatból társult állammá vagy tagállammá vált. A felszabadulás pedig ritkán hozott valódi függetlenséget, ugyanis a 21. század elején az egykor puskával és Bibliával érkező klasszikus gyarmattartók helyére — a már régebben jelenlévő Egyesült Államok mellé — a kifinomultabb, gazdaságdiplomáciai eszközökkel dolgozó ázsiai nagyhatalom, Kína lépett, amelynek megjelenésével a 20. század második felében tulajdonképpen amerikai beltengernek számító Csendes-óceán kéthatalmi küzdőtérre vált, ahol a nagyhatalmi érdekek felülírják a kis nemzetek szempontjait. Ebben a helyzetben még az olyan regionális hatalmak mozgástere is leszűkül, mint az ásványkincsekben bővelkedő Ausztrália vagy az óceániai tér-

ség másik gazdasági donorállama, Új-Zéland. A többségében egyetlen ásványkincse vagy kiviteli cikkre épülő szigetállami gazdaságok lehetőségei pedig e két nagy országhoz képest még inkább korlátozottak.

Éghajlatváltozás és migráció

A Csendes-óceánra nemcsak sivársága, hanem könyörtelensége miatt is alkalmazzák a „kék sivatag” elnevezést. Ahogy az afrikai klíma-menekülteknek a Szaharát, az emelkedő tengerszint miatt egyre veszélyeztetettebb helyzetbe kerülő szigetországok lakóinak az otthonukat pusztulással fenyegető óceánt kell átszelniük, hogy új hazát találjanak. A térségben a legnagyobb fenyegetésnek Kiribati vagy a Marshall-szigetek alacsonyán fekvő atolljai vannak kitéve; az előbbi Fidzsin való földvásárlással készül az elkerülhetetlen költözésre, az utóbbi lakosságának az Egyesült Államokkal kötött társulási megállapodás alapján szabad munkavállalási joga van Amerikában. De mit tehet az az állam, amely mögött nincsen egy erősebb patrónus? Ausztrália és Új-Zéland infrastrukturális támogatása számos — elsősorban hosszabb távú — programban segítséget jelenthet, de a klímaváltozást nem tudja feltartóztatni. Hamarosan az is ki fog derülni, hogy meddig és milyen területeken létezik térségbeli szolidaritás, illetve a klíma-menekültekre vajon alkalmazhatóak-e, és ha igen, milyen megszorításokkal a menekültekre vonatkozó nemzetközi egyezmények.

Itt természetesen csak a problémahalmaz legjelentősebb témaköreinek érintésére lehet vállalkozni, a részletkérdések (például az egyre erősödő ciklonok, egyre gyakoribb vihardagályok, a növekvő szemétszigetek, a pusztuló korallok, a túlhalászott tengerek, a sós víz miatt művelhetlenné váló termőföldek) kifejtésére nincs lehetőség. Mindez azonban elegendő lehet annak érzékeltetésére, hogy a Föld másik oldalán a migráció újféle kooperációt és jogi megoldásokat fog a közeljövőben kikényszeríteni, amelynek hatását európai viszonylatban is érezni fogjuk.

Merre tovább, Óceánia?

„Nagy kétség”, csendes-óceáni-tűzgyűrű, hatalmas és sokszínű sziget-tenger az egyik oldalon, nagyhatalmi érdekek, neokolonizáció, valamint kicsiny, sérülékeny és a természet erejének kiszolgáltatott társadalmak és gazdaságok a másik oldalon — ezek ma Óceánia legfőbb jellegzetességei, amit a pálmafákon és fehér homokos strandokon túl meg kellene látnunk. A 21. századi kihívások pedig legalább három szinten fogalmazhatóak meg: a) egyéni sorsok és túlélési stratégiák a klímaváltozás árnyékában; b) a kis nemzetek továbbélése: függetlenség vagy a függés egyes stációi és módzatai; c) a régió egésze által adott válaszok a csendes-óceáni hegemoniáért folytatott amerikai–kínai küzdelemre: integráció a legerősebb(ek) vezetésével vagy a résztvevők egyenlősége alapján.

A 21. század egyik, ha nem a legfontosabb geopolitikai küzdőtere a Csendes-óceán medencéje lesz, a kihívásokra pedig elsősorban a hatalmi érdekek mentén fogják keresni a válaszokat. Hogy ennek során hogyan lehet értéket óvni, menteni, teremteni, más szóval a hagyományokat megőrizni, a nyelvi sokszínűséget fenntartani, a mindezeket segítő (egyházi) missziós munkát folytatni, arra a gyakorlat adja majd meg a válaszokat.